

ють заміщуватися фахівцями-юристами, не потребують повної вищої освіти, і можуть комплектуватися молодшими спеціалістами. Працюючи на цих посадах, особа просто не реалізує увесь потенціал знань, отриманих в інституті, а знання, що не застосовуються, як відомо, швидко застарівають, втрачають актуальність.

Вихід із ситуації, що склалася, нам вбачається в розширенні мережі навчальних закладів, які здійснюють ступеневу підготовку юридичних кадрів і випускають поряд із «спеціалістами» «молодших спеціалістів».

Заключний висновок у самому загальному постановочному вигляді можна сформулювати як необхідність розбудови відомчої багаторівневої спеціалізованої юридичної освіти, яка б об'єднувала базову юридичну (за єдиним державним стандартом) освіту зі спеціальною підготовкою за окремими фаховими спрямуваннями (спеціальностями та спеціалізаціями).

Надійшла до редколегії 15.10.99

О.О. Самойленко

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РОСІЇ НАПРИКІНЦІ XIX - ПОЧАТКУ XX СТ.

В другій половині XIX ст. царське самодержавство вимушено було провести ряд реформ, спрямованих на зміцнення й удосконалення поліцейських установ, тюремної системи, армії, що дало йому змогу на певний час загасити нові революційні ситуації і зберегти існуючий державний лад. Проте, незважаючи на вжиті організаційні заходи, криміногенна обстановка в Російській імперії продовжувала ускладнюватись, зростала кількість вчинених злочинів та їх видів. Найбільшого поширення набули злочини проти власності приватних осіб, життя, здоров'я і честі людей, порядку управління тощо.

В той же час практична діяльність поліцейського апарату Росії була недостатньо ефективною і не в повній мірі відповідала вимогам часу. Поліцейські чини нерідко проявляли некомпетентність, безкультур'я і службові зловживання, які піддавались громадському розголосу. Все це підвищувало важливість проблеми добору, навчання і виховання поліцейських, тим більше, що з 1873 р. був впроваджений принцип їхнього вільного найму на службу в поліцію.

Ще в Статуті благочиння на перший план висувались вимоги високого професіоналізму, а також дотримання законності працівниками поліції. В інструкції саратовському губернатору імператор Олександр II рекомендував діяти таким чином, щоб обивателі бачили у поліції «не тільки знаряддя, що приборкує злочин, але і боронить від утисків і охороняє їхню власність, тоді поліція буде в міру суворя, і всіма шанована» [1, с.80].

Один з Київських поліцеймейстерів вказував, що найважливішою перешкодою в роботі поліції є брак підготовлених і освічених осіб. Це він пояснював тим, що не тільки люди з вищою освітою, але навіть і із середньою рідко обирають для своєї служби поліцію, віддаючи перевагу службі в інших відомствах, де більше грошове утримання і не така обтяжлива робота [2, арк. 30].

У середині 90-х років був дуже значним відсоток осіб, прийнятих на державну службу з початковою освітою, а питома вага чиновників державного апарату з вищою освітою - мізерна. Особливо низьким освітній рівень був у чиновників підрозділів міністерства внутрішніх справ. Так, із 1609 чоловік, що поступили на службу з 1 листопада 1894 по 1 серпня 1895 року, вищу освіту мали тільки - 17%, середню - 10,32%, нижчу - 72,68%. При цьому осіб, що не закінчили повітові училища (початкові школи), було 25,06% [3, с.34].

Серед чинів поліції зустрічалося чимало енергійних, старанних і люблячих свою справу людей. Але користі від них було небагато. Через відсутність необхідних юридичних знань вони були неспроможні розібратися в питаннях кримінальної практики і допускали грубі помилки [4, с.585].

Спеціальних шкіл і курсів для вивчення поліцейської служби в Росії, за винятком шкіл для околдочних наглядачів, не існувало. Проте окремі губернатори вживали заходи підвищення освітнього рівня нижчих чинів поліції. З їхньої ініціативи стали відкриватися школи для урядників і поліцейських стражників, де читалися лекції також із сисної справи.

Через відсутність загальної системи установ спеціальної поліцейської освіти рівень організації діяльності цих окремих навчальних закладів був вкрай низьким. У доповідній записці віце-директора Департаменту поліції С.В. Белецького щодо питань про школи вказувалося, що вони улаштовані погано, немає необхідних помешкань, а викладачі працюють без платні. Завідувач школою урядників поліцейської варті Київської губернії штабс-капітан Н.Д. Сикстель повідомляв у Департамент поліції про те, що особи, які поступили на навчання, були настільки не підготовлені, що їх довелося навчати не тільки поліцейських обов'язків, але і російської грамоти й арифметики. Вивчати чинну інструкцію для стражників, практичні керівництва для чинів поліції було неможливо, тому що ця література не підходила під рівень розумового розвитку стражників навчальної команди - людей напівписьменних і цілком нерозвинених, а також через численність покладених на них обов'язків, що не давали можливості серйозно зайнятися їхнім вивченням.

Одним із перших кроків у масовій фаховій підготовці поліцейських чинів було введення для осіб, що отримували посади за класними чинами, іспитів з метою встановлення ступеня знань ними поліцейських законів. Пізніше стали створюватися так звані резерви поліції, у яких здійснювалася початкова підготовка поліцейських кадрів. Вперше резерв поліції був заснований у Санкт-Петербурзі в 1867 р. [5, с.55]. До його складу входила

спеціальна школа для осіб, що готуються до служби в поліції. Підготовка в ній здійснювалась від двох тижнів до місяця. Програма підготовки передбачала вивчення законів, нормативних актів МВС, розпоряджень місцевої влади, які визначали права й обов'язки поліції. За зразком цієї школи потім були організовані аналогічні навчальні заклади й в інших значних містах.

Проте відчутних зрушень у системі підвищення фахового рівня поліцейських кадрів не відбулось. У вересні 1906 р. київський поліцмейстер А. Харківський відзначав, що підібрати на службу в поліцію людей дуже важко. Це пов'язано в першу чергу з недостатнім матеріальним забезпеченням поліцейських і важкою та небезпечною для життя службою. Мізерне матеріальне забезпечення також не дозволяє поліції організувати гідне навчання новоприбулих чинів. Кандидати на посаду городових зараховуються в резервну команду, де проходять початкову підготовку протягом двох тижнів: вивчають інструкцію, посилаються на обходи, наряди і на тимчасові посади. Потім два рази на місяць - 14 і 28 числа - відбувається іспит резервних городових у знанні поліцейської служби. Він проводиться спеціальною комісією з приставів під головуванням помічника поліцмейстера. Після успішних іспитів ними заповнюються вакантні місця городових у київській міській поліції.

Проте поліцмейстер визнавав термін підготовки городових недостатнім і вказував на необхідність його збільшення до одного місяця, а також збільшення штату резерву. Про недостатню чисельність даного резерву висловлював тривогу начальник Київської резервної команди київському поліцмейстеру у рапорті від 9 вересня 1907 року про склад очолюваної ним команди: «...вона складається з одного околдочного наглядача і тридцяти городових» [6, арк. 44].

Поліцейські школи в Росії створювались за фаховим спрямуванням. Перша школа поліцейської варті, розрахована на 100 чоловік, була відкрита в м. Вільно в 1904 р. Програма навчання в ній була складена за зразком програми резерву Санкт-Петербурзької поліції. Слухачів знайомили з реєстрацією і фотографуванням злочинців, основними методами розслідувань злочинів тощо. Лекції читав судовий слідчий з найважливіших справ Вільненського окружного суду В.В. Цивчинський. У школі вивчалися й практичні прийоми розшуку.

Здебільшого шкіл для нижніх чинів поліції було недостатньо і діяльність їх організовувалась погано. До 1910 р. школи урядників діяли тільки в 14 губерніях. Відрахування на ці школи йшли «із залишків від суміжних призначень на утримання варті».

Для шкіл урядників товаришем прокурора О.Г. Фрейнатом була складена програма навчання, до якої входили вивчення обов'язків поліції у кримінальних справах, провадження дізнань про злочини, методи їх розслідування.

Характерно, що питання про необхідність спеціальної поліцейської освіти ставилося найчастіше самими працівниками поліції. Причому підкреслювалася необхідність підготовки для керівників поліції, оскільки багато хто з них приходив з армії, інших відомств і слабо знав специфіку нової служби, що викликало незадоволення їхніх підлеглих. Необхідність підвищення рівня спеціальної освіти усвідомлювалась багатьма поліцейськими з причин зміни соціального складу злочинців, серед яких усе частіше зустрічались «люди освічені, навіть з університетською освітою, що вміли більш тонко і витончено чинити злочини і замітати їх сліди» [7, с.337]

Значна увага проблемам фахової підготовки і вихованню співробітників поліції приділялась в журналі «Вісник поліції», що виходив з 1907 р. У ньому публікувалися матеріали про діяльність шкіл, курсів з підготовки поліцейських. Часопис знайомив читачів з історією вітчизняної і діяльністю закордонної поліції, пропагував досягнення криміналістичної науки тощо. Нестача в знаннях з спеціальної поліцейської підготовки викликала появу на сторінках «Вісника поліції» заміток із характерними заголовками: «Дайте знань» (1909, № 5), «Бажаємо учитися». А в одній з кореспонденцій робився висновок: «Відсутність знань - це загальна поліцейська хронічна хвороба» (1910, № 29).

Старший юрисконсульт міністерства юстиції професор С.Н. Трегубов підкреслював: «Не володіючи відповідною підготовкою і не будши спроможним усвідомити собі значення і сутність наукових прийомів розкриття злочинів, вони (чини поліції. - *О.С.*) своїми діями не тільки не полегшують завдання слідства, але навіть шкодять успіхам попереднього слідства» [8, с.80].

Боротьба зі злочинністю вимагала підвищення професіоналізму розшуковців, якого часто бракувало. Тому міністр внутрішніх справ П.А. Столипін розпорядився відкрити спеціальні двомісячні курси для підготовки кандидатів на посади начальників розшуку. Для цього із сисного кредиту на 1908 р. була виділена сума і понад 90 кандидатів прибули для навчання в Санкт-Петербург. Лекції на курсах читалися в популярній формі і супроводжувалися щоденними практичними заняттями. Для керівників сисних відділень на лекціях використовувалися навчальні посібники західноєвропейських учених, навчальні програми інструкторських курсів австрійської, німецької, французької поліції. Навчання проходило за такою програмою: «1) державне і поліцейське право; 2) кримінальне право; 3) судова медицина; 4) методи реєстрації злочинців; 5) прийоми кримінального розшуку; 6) прийоми самооборони; 7) ознайомлення зі зброєю і вибуховими речовинами; 8) ознайомлення з гримом і перевдяганням; 9) тайнопис злочинців (шифри і дешифрування); 10) розбір видатних сисних справ; 11) присутність, при можливості, при розтині трупів по якісь видатній справі з поясненнями професора Д.Л. Косоротова; 12) відвідання поліцейського музею й інших установ; 13) практичні заняття з фотографії і «словесного портре-

та», антропометрії, дактилоскопії, зняття зліпків і малюнків слідів, дослідження документів та ін.; 14) прийоми дресирування собак для захисних, сторожових і сискних цілей; 15) практика дізнання (показне дізнання на місці із складанням зразкових слідчих актів, описів і довідок); 16) практика розшуку і вистежування злочинців» [8, с.76].

За невеличкий термін навчання важко було набути необхідний обсяг знань з техніки і прийомів карного розшуку, методів розслідування злочинів, якими повинні були володіти керівники підрозділів. З метою підготовки чинів поліції до нових завдань начальникам відділень були видані спеціальні посібники і матеріали, що містили ряд практичних вказівок з техніки і прийомів карного розшуку.

Нелегким був процес кадрового забезпечення фахівцями необхідного профілю провідної за нинішніми оцінками служби карного розшуку. В Інструкції чинам київської сискної поліції [9, л. 1], складеній в 1905 р. завідувачем сискної частиною київської міської поліції Г.М. Рудим, зазначалось, що від бажаючих поступити на службу в сискну поліцію вимагається: винахідливість, спостережливість, холонокровність, рішучість, знання міста Києва, його передмість і місцевих умов, уміння читати і розумно писати російською, бути міцної статури, мати гарний зір і слух, дотримувати тверезого способу життя і мати бездоганно чесну поведінку [9, л. 3]. Претенденти не менше місяця безкоштовно проходили іспитовий термін при сискному відділенні й у випадку придатності зараховувалися в його штат. Проте у Росії для служби в сискні відділення направлялися не кращі кандидати з числа загальної поліції, які, у свою чергу, переважно комплектувалися відставними або запасними військовими чинами. Освітній рівень нижніх поліцейських чинів був дуже низьким, більшість із них не мала навіть початкової освіти, хоча для зайняття нижчої класної посади, якій в сискному відділенні відповідала посада поліцейського наглядача (XIV клас), необхідно було подати свідоцтво про закінчення 4-класного повітового училища або рівного йому навчального закладу, що дає початкову освіту. Якщо особа, яка представляється до першого класного чину, не мала такої освітньої підготовки, то їй необхідно було витримати відповідний іспит в обсязі курсу зазначених училищ або мати безперервний стаж поліцейської служби не менше п'яти років.

Серйозна увага приділялася фаховій підготовці й інших категорій поліцейських чинів. У Санкт-Петербурзі була відкрита підготовча школа при штабі Корпусу жандармів. З введенням інституту урядників майже повсюдно були створені губернські школи урядників. Створення охоронних відділень порушило питання про підготовку кваліфікованих кадрів, що володіють навичками політичного розшуку. Для цього створювались відповідні спеціальні школи. Зокрема, філерська школа діяла при Московському охоронному відділенні. Після створення кримінально-сискних відділень у Володимирі було відкрито школу працівників карного розшуку.

Швидкий соціально-економічний, культурний, політичний розвиток країни, зростання до влади опозиційних настроїв і критика діяльності її інститутів, особливо поліції, ставили нові підвищені завдання щодо зміцнення поліції і піднесення престижу її службовців, на що і були спрямовані намагання уряду. Завдяки вжитим заходам, наприкінці XIX - початку XX ст. рівень загальноосвітньої і фахової підготовки поліцейських чинів, безсумнісно, підвищився. Проте в цілому він продовжував бажати найкращого. Більшість рядових поліцейських і нижніх чинів не мало змоги отримати достатню теоретичну спеціальну підготовку, здобуваючи фахові знання на практиці.

Список літератури:

1. Зайончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России. М., 1978. 2. Вестник полиции. 1916. № 21. 3. Мулукаев Р.С. Полиция России (IX в. – нач. XX в.) Новгород. 1993. 4. ЦДІА України. Ф.276, оп. № 1, спр.110. 5. ЦДІА України. Ф. 442, оп. 55, спр. № 447. 6. ЦДІА України. Ф. 442, оп. № 635, спр.668. 7. Полиция и милиция России: страницы истории. М., 1995. 8. Вестник полиции, 1910, № 13. 9. Организация и деятельность уголовного сыска в дореволюционной России. М., 1984.

Надійшла до редколегії 10.10.99

А.О. Савченко

МІСЦЕ І РОЛЬ ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Становлення України як незалежної демократичної правової держави висунуло на порядок денний, окрім багатьох інших проблем, також питання реформування системи освіти. Існуюча в Україні система освіти ще не в повній мірі відповідає потребам особистості, суспільства і світовим досягненням людства. Тому одним із стратегічних напрямів становлення державності і розвитку демократичного суспільства в Україні є реформування національної системи освіти. Так, у відповідності з Указом Президента України «Про основні напрямки реформування вищої освіти України», вища освіта вимагає глибокого системного реформування з метою збереження її потенціалу та обсягів підготовки спеціалістів, посилення державної підтримки пріоритетних напрямків освіти й науки, приведення її у відповідність з найновішими світовими досягненнями сучасної науки. Напрями реформування вищої освіти мають адекватно враховувати процеси реформування ринкових відносин [1].

Конституція України у ст. 53 закріпила право всіх громадян на освіту. Це право реалізується шляхом отримання дошкільної, повної середньої, професійно-технічної та вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти на безкоштовній основі [2]. Окрім цього, існує мережа закладів, котрі дають освіту на госпрозрахункових засадах. Серед усіх видів освіти особливе місце посідає вища освіта. Саме вища школа виконує соціальне замо-